

Krešimir Čvrljak

ANTIRELIGIOZNE POSTAVKE
U FILOZOFIJI BERTRANDA RUSSELLA

Ako pretpostavimo da je um krletka, u kojoj su ptice dijelovi znanja, možemo koji put uhvatiti krivu pticu i to bi bila pogreška.

B. Russell, *Mudrost Zapada*, 75.

Na koji način treba da pristupimo čovjeku koga je veliki dio američke katoličke javnosti jednodušno oglasio kao poganskog profesora, anarhičnog filozofa i moralnog nihilista¹ Velike Britanije, zatim kao prozaičnog i dekadentnog branitelja seksualnog promiskuiteta, slobodne ljubavi i privremenog braka? Kakav stav treba da zauzmemo prema čovjeku koga su mnogobrojni američki intelektualni forumi nazvali zmijom u zasjedi, opasnim trovačem, psom i drugim najpogrdnijim imenima?

Intelektualni ideal Bertranda Russella bio je: uspješno sintetizirati povijesnu činjeničnost sa znanstvenom analizom. Logičan i dosljedan do kostiju, pored istančana oštroumlja i pregledne jednostavnosti da može iznijeti složeni predmet s prihvatljivim pojednostavljenjem, Bertrand Russel prodire u žarište filozofijskog interesa i privodi čovjeka obroncima svoga znanstvenog masiva.

Sve religije svijeta lažne su i pogubne — glasi životno uvjerenje pokojnog Bertranda Russella, donedavna najvećeg živućeg filozofa i intelektualca. Problematika kojom se Bertrand bavio nije samo raznovrsna nego i gusto isprepletena, ponajprije vremenski, jer se Bertrand često istodobno bavio potpuno različitim stvarima, kao npr. pacifističkom pro-

---

¹ Doduše, on je sam za se izjavio da je u svom životu prolazio »kroz periode potpunog nihilizma« (Vjesnikov »Izbor«, Zagreb 1966. god., br. 10, str. 28).

pagandom, kritikom kapitalizma, osnovima matematike, problemima odgoja i strukturom materije. Pritom je imao na umu različite aspekte problema: lingvistički, logički, teorijsko-spoznajni i ontološki.²

Pred nama je čovjek kome je dosta peripatetičke logike,³ čovjek komu je mnogo stalo da jednom demolira argument iz kozmičke teologije⁴ i koji psuje modernog čovjeka što s jedne strane vjeruje u Božju svemoć i sveznanje, a s druge strane je svjedok i očevidac triju strašnih nemani dvadesetog stoljeća: Hitlera, Staljina i H-bombe.

Liberalni Wallešanin srdito se obarao na dogmatski ustroj svih mogućih religijskih sustava, »budući da njih i sama povijest demantira«. Svijetu treba čistih srdaca i pameti, a ne krutih sustava, treba mu razumnosti, snošljivosti i suradnje među mnogobrojnim članovima ljudske obitelji.

Bertrand se ne slaže s time da biti kršćanin znači težiti za neporočnim životom. Našli bismo tada mnogo kršćana i među budistima i među konfucijevcima. On kategorički ustaje protiv toga da je moral čvrsto privezan uz religiju i kaže da se neke temeljne kreposti lakše nađu kod onih koji odbacuju vjerske dogme negoli kod onih koji ih prihvaćaju. Ovdje Russell rado navodi londonskog profesora Butterfielda, koji kaže da je sve to samo zato što oni, tj. kršćani, nemaju etiku koja bi počivala na teologiji, nego imaju teologiju koja počiva na njihovoj etici.

Russell za sebe odlučno tvrdi da on nije kršćanin u prvom redu zato jer ne vjeruje u Boga i u besmrtnost, a zatim jer je Krist za njega bio samo nadasve izuzetan čovjek.⁵ Kako je očito, Russell je izrazio tri poglavite komponente kršćanskog vjerovanja. U svojim mladenačkim danima bio je ponesen problematikom Božje opstojnosti, čitajući Johna Stuarta Milla. Ali svi ti dokazi učinili su mu se tričavim smicalicama. Najjasniji mu je i najjednostavniji dokaz prvog uzroka. Russell se slikovito izrazio: »Strop bi bio prvi ili bezuzročni uzrok, jer on nije karika koja se drži bilo čega drugog«.⁶

Svojim omalovažavanjem dokaza iz prirodnih zakona Russell je razotkrio sav svoj scijentizam. Teleologijski dokaz učinio mu se osobito zanimljivim pa se potrudio da ga što bolje produbi. Kantov moralni dokaz upravo je zapljusnuo devetnaesto stoljeće: nema li Boga, nema ni razlike između »pravednika« i »nepravednika«. Russell načas ispušta iz vida pitanje ima li te razlike ili nema, pa odmah prelazi na vlastitu impostaciju

² Vidi o tome: SVJETLANA KNJAZEVA, *Filozofija Bertranda Russella*, Zagreb 1966, str. 11.

³ On je to naglasio u svojoj raspravi s ocem C. F. Coplestonom DI. Rasprava se nalazi u knjizi *Why I am not A Christian*, tal. prev. Tina Buratti Cantarrelli, *Perché non sono cristiano*, Milano 1971, str. 183. (dalje ću navoditi kraticom PNSC).

⁴ Raniju teološku nauku zastupali su Lamarck, V. Baer, Nägeli, dok su njezini ostinantni kritičari bili Lyell, Wigand, A. Fleischmann i G. Wolff.

⁵ U svojoj raspravi s ocem Coplestonom, koja je 1948. god. emitirana preko radija, Russel ispovijeda svoje nevjerovanje u Boga s agnostičkih, a nipošto s ateističkih pozicija (PNSC, str. 179).

⁶ B. Russel, *Wisdom of the West*, hrv. preveli Marija i Ivan Saločić, *Mudrost Zapada*, Zagreb 1970, str. 159. (dalje ću navoditi kraticom MZ).

dotičnog problema: uz pretpostavku da ima razlike između pravednika i nepravednika, ja se pitam je li ona djelo Božje ili nije? U pozitivnom slučaju, Bog prestaje biti dobar. Kažemo li da Bog nije dobar, iz toga slijedi da su pravednik i nepravednik na neki način neovisni o Božjoj volji i da ta razlika ne postoji Božjom voljom, nego da logički prethodi Bogu. U tom slučaju govorimo o nekakvom nadbožanstvu ili, priklanajući se nekim gnosticima, to bi bilo djelo đavla dok je Bog na počinku.

Mnoge Kristove riječi pripisuje Lao-Tzeu i Budhi. Nitko ne može poreći snagu i zamašaj mnogih Kristovih riječi: »Sve su to ponajbolje maksime. Ali se gotovo nikada ne ostvaruju. Ne mogu, doduše, kazati da sam ih ja sproveo u djelo ali, uostalom, ja i ne kažem da sam kršćanin.«⁷

On je uvjeren da mi ništa ne znamo o povijesnom Kristu. Stoga i nije začudno što se tako često dovodi u pitanje i sama njegova opstojnost. Međutim, oni žele govoriti o evanđeoskom Kristu kakva ga susrećemo u onim »ne mnogo sretnim« odlomcima. Russell smatra da racionalizam malo pozna Krista, naime, da li je Krist doista najbolji i najmudriji čovjek. On se odmah negativno izjašnjava: »Ja se s time ne slažem.«⁸

Russell ima teške riječi za utjelovljenje druge božanske osobe: Sin najvišeg Boga silazi među ljude, »prerušen u smrtnika da bi opovrgnuo lažno učenje Starog zavjeta.«⁹

U jednom trenutku Russell nam se pričinja poput Velikog Inkvizitora. Prekorava Krista za svaku njegovu riječ koja se odnosi na pakao.¹⁰

Protkana tim prijetnjama i aluzijama na pakao, Kristova nauka, po Russellovu mišljenju, ostavlja dojam krute i opore doktrine s kojom se Bertrand nikako nije mogao složiti. Točnije je kazati da je on u ovom pitanju samo dosljedan svojim ranijim antidogmatskim postavkama. Smetnuo je s uma beskrajno uvrijeđenu Božju dobrotu i zastao na Božjoj okrutnosti. Uostalom, i Bertrand je kao čovjek mogao podleći iluziji da i tome može do dna doći, ne videći da se ta iluzija »rađa iz analogije s ljudskim kaznama kojima podliježu prestupnici.«¹¹

Naš filozof je mišljenja da je današnje kršćanstvo mnogo manje opasno od onog ranijeg, a to samo zato jer dosljednije provodi svoje vjerske članke u praksu. Ali, kaže Russell, ako se na Zapadu ponovno uvriježi uvjerenje da je kršćanstvo bitno za vrline i osnove društva, ponovno će uskrsnuti manjkavosti koje su nagrdile srednji vijek.

Crkva kasni u općem napretku jer je kruta u svom legalizmu i apsurdno dosljedna u svom dogmatizmu. Russell tvrdi kako Crkva vrlo vješto znade zasjenčiti pojedine odlomke nauke svoga osnivača, koji ne služe svrsi.¹² U svojoj knjizi *Mudrost Zapada* želi on biti još konkretniji: »...Religiozni istraživač pristaje da jedan stav zastupa nedjeljom, a

⁷ B. RUSSEL, PNSC, str. 22.

⁸ B. RUSSEL, ib., str. 21.

⁹ B. RUSSEL, ib., str. 22.

¹⁰ Mt 7, 5; 7, 6; 7, 49—50; Lk 13, 6—9; Lk 17, 20—37.

¹¹ PIER CARLO LANDUCCI, *Cento problemi di fede*, Assisi 1953, str. 45.

¹² Vidi B. RUSSELL, PNSC, str. 220.

drugi u ostale dane u tjednu«. ¹³ Crkva je jedino sposobna da poveća ljudske patnje i da izaziva povijest u ime svoga morala.

Walleški filozof govori o mentalnom kontinuitetu osobe kao kontinuitetu utrtih navika i pamćenja. Skup mentalnih činjenica tvori naše dojučerašnje i sutrašnje jastvo. Cerebralni ustroj našega sjećanja i naših navika naliči rijeci koja je u najizravnijoj svezi sa svojim koritom. Riječna voda se neprestano obnavlja, ali teče uvijek istim tokom budući da su kiše prethodno izduble korito rijeke. Jednako su i raniji doživljaji izdubili protok u našem mozgu kojim otječu naše misli. I, na kraju, ista je sudbina našega mozga i naših misli. O tom se A. Fouillèe slikovito izrazio: moždani vladaju i upravljaju, a mišljenje je kraljevski povjesničar. To je zato jer su misli i njima slične tvorevine materijalna oblikovanja našeg cerebralnog sustava. Samo tako možemo protumačiti gubitak pamćenja uslijed nekih cerebralnih povreda kao što su encephalitis lethargica i pomankanje joda.

Polazeći od takva rezoniranja, Russell smatra da se vjera u budući život ne rada iz racionalnih argumenata, nego iz emocija. Među tim emocijama strah od smrti zauzima prvo mjesto.

Areligiozni Russell fundira religiju na fenomenu straha: straha pred nepoznatim, skrivenim, straha pred neuspjehom i pred smrću.

Svim metafizičkim dokazima da se dokaže besmrtnost duše i svim religijama, po Russellovoj filozofiji, jedan je temelj i jedno polazište: strah i ideja smrti. Trzamo se i vjerujemo u svojoj nemoći pred smrću.

Odatle, po Russellovu mišljenju, žalosna činjenica da se religija i okrutnost tako »lijepo slažu«. Kako je očito, Bertrandovo valoriziranje religije koincidentno je s Lukrecijevim. Smatra je svojevrsnom bolešću, čedom straha i izvorom neizrecivih stradanja za čovječanstvo. Religija je za nj čisti socijalni fenomen.

U tom kalcidoskopskom spektru religija Russell izdvaja kršćanstvo samo utoliko što je ono »od velikog značenja za našu zapadnu civilizaciju«. ¹⁴ S povijesno-socijalnog gledišta mnogo je važnija Crkva negoli Krist, kaže Russell.

Sve to što je Russell sručio na religiju i njezinu povijesno-filozofsku okosnicu, nakupilo se u duši nekadašnjeg usamljenog i skeptičnog Bertranda. Njegovi motivi da u mladosti odbaci vjeru bili su: traženje istine, sigurnosti i izvjesnosti, zatim obračun sa sumnjama koje su komadale njegovu nutrinu. I, na kraju, radije se priklonio racionalnom znanju i intelektualnom aktivizmu Euckenova tipa negoli dogmatskoj vjeri kršćanskih mislilaca. Među ostalim odgovorima Bertranda Russella iz intervjua za milansko glasilo *L'Europeo* nalazimo i ovaj: »U mladosti, još prije dvadesete, prolazio sam kroz period intenzivne religioznosti. Bio sam upućen isključivo na religiju, a iznimno me interesirala matematika. Kasnije mi je matematika pomogla da shvatim što je ideja božanstva«. ¹⁵

¹³ B. RUSSELL, MZ, str. 169.

¹⁴ B. RUSSELL, PNSC, str. 29.

¹⁵ Vjesnikov »Izbor«, str. 27—28.

Russell je želio iznaći teren na kojem bi mogao iskaliti svu lavinu svoga bijesa na kršćanstvo. Odnos kršćanstva prema seksu učinio mu se za to najprikladnijim. Kad se u jednom svom zapaženom odlomku uputio u raspravljanje o seksualnoj etici, čitatelj je mogao osjetiti nekakvo cviljenje, Russellovo negodovanje zbog očigledno iracionalnog shvaćanja seksualne etike. Sve ono što je u prošlosti bilo predmetom straha i nade, sva ona ubojstva, pomori, ludila i oskvrnuća, po Russellovu mišljenju, prevučeno je magijom i mitom. Činjenica je da je područje seksa vezano uz najzapažljiviju sferu života većeg dijela čovječanstva. Po Russellu, mučno dopiranje do racionalne seksualne etike rađa se iz sukoba između impulsa ljubomore i poligamije. Zbog svoga nagonskog porijekla ljubomora je prije svega konvencionalni fenomen. Zato čovjek može biti ljubomoran prema vlastitoj ženi, premda se svaki osjećaj prema njoj ugasio.

Svi pokušaji kršćanstva da ustoliči ženu na pijedestal njezina dostojanstva i ravnopravnosti, za Russella su jedna od najvulgarnijih patvorina povijesti. Dokle god pobožni kršćanski redovnici budu u ženi gledali isključivo zavodnicu i znamen mondenosti, a brutalne Pavlove¹⁶ maksime budu vrijedile kao neprevarljive zasade crkvenog učiteljstva, kršćansko moraliziranje bit će samo izuzetno sadističko izživljavanje kojega kobne posljedice lijepo vidimo u onim nedužnim žrtvama kao što su brojni neurastenici, seksualni bojažljivci, okrutnici i slaboumnici. Tolike seksualne devijacije i držanje u neznanju i nedovoljnoj obaviještenosti, po Russellovu mišljenju, iznakazile su značajeve naših dječaka i djevojčica. Mišljenje da je seks nešto nemoralno unesrećilo nam je ljubav, ponizilo žene i zatrovalo srca mnogima, kaže Bertrand. Zato se on kao u nekakvom zanosu navraća i ponavlja: nema nikakva zla u seksu. Prokleta ona tajnovita sjena koja se nad njim nadvija da ga zastre! U tom smislu Russell zagovara silnu važnost racionalne primjene psihologije u onim neugodnim i opasnim dječaćkim rvanjima. Svi oni koji se napajaju s izvora kršćanskih perverzija prije ili kasnije zatome u sebi svaki osjećaj sažalnosti, postajući okrutnima »poput Boga u koga vjeruju«.¹⁷ Konačno, Russell sintetizira svoje pedagoško-seksualne postavke u jednom dosta optimističnom izričaju: »Takav seksualni odgoj bio bi od velike koristi za čovječanstvo i učinio bi ga sretnijim«.¹⁸

Nakon tih oporih i bespoštednih redaka trebalo bi Russella suočiti sa svim mučnim i krvavim nastojanjima Crkve da blokira stihijske nartaje seksualnih mahnitavanja svih vremena. Mi znamo da je seksualno pitanje vezano uz jedno od najdelikatnijih područja morala. To je razlog zašto i ljudi koji su pozvani da se suoče s tom problematikom često obeshrabreno posustaju na tom tegobnom poslu. S druge strane, budući da seksualni problem ima svoje legitimno mjesto u ljudskom životu, taj pro-

¹⁶ Po Russellovu mišljenju helenizirani Židov i kršćanin, Pavao iz Tarza, odstranio je iz kršćanstva brojne izvanjske zapreke i učinio ga prihvatljivim (usp. B. RUSSELL, MZ, str. 130).

¹⁷ B. RUSSELL, PNSC, str. 35.

¹⁸ B. RUSSELL, ib., str. 75.

blem nesumnjivo mora imati zasebno mjesto i u odgojnom planu individuuma. Znamo također i za čovjekove sklonosti da u svom životu nezadrživo klizi već utrtom stazom, premda mu je njegov razbor zacrtao dužni pravac, kako je to lijepo izrazio Ovidije: »Video meliora proboque, deteriora sequor«¹⁹ ili sv. Pavao: »... Ne činim dobro koje hoću, nego činim zlo koje neću... Vidim u svojim udovima drugi zakon koji se bori protiv zakona moga uma...«²⁰ Nitko ne može ustvrditi da je seksualno pitanje za Crkvu marginalno, »kao da bi se radilo o rubnom području života«.²¹ Tko može zanijekati napore posljednjih papa da sa svog pontifikalnog trona svestrano osvijetle to bolno pitanje katoličke moralke? Takve glasne izjave Bertranda Russella pokapaju sve blagotvorne priloge brojnih katoličkih liječnika i antropologa koji su pregnuli da u svojim knjigama što realnije i što bolje podaju impostaciju seksualnog problema.²² I, na kraju, potrebno je oboriti onu dosta zajedljivu postavku Russella s kojom se on obara po »pobožnim kršćanskim redovnicima«, kako ih i sam naziva. Uz to što je uvijek željela biti budnom čuvaricom morala i pravde, Crkva je živo željela istesati u svojoj doktrini velebni lik žene-majke, ili žene kakvu biskup J. F. Sheen gleda u Djevici Mariji.²³

Russellovi inzulti religije moralnog su i intelektualnog karaktera. Nakon posve kratkog zadržavanja na moralnim prigovorima, koje on jednostavno naziva anahronizmima, Russell, pun dobre volje, iznosi intelektualne prigovore. Misli da se naše vrijeme postavlja prema religiji više utilitaristički negoli kritički. Persiflira »otrcano redovničko tumačenje« postanka i kretanja kozmičkog mehanizma. To tumačenje njega ne uvjerava. Stoga treba napustiti fideističke konjektуре i prihvatiti znanstvene postavke. Čemu da posežemo za starim metafizičkim argumentima koje su i sami apologeti napustili?

Russell bludi dok katolicizmu imputira fideističke konjektуре. Trebao je da zaviri u standardne katoličke teodiceje pa bi vidio da je fideizam svrstan među kriva učenja o Božjoj opstojnosti. Preko Ritschla i Sabatiera fideizam se uvukao u protestantsku teologiju, a modernizam ga je nastojao uvući i u katoličku. T. Reida, Friedricha H. Jacobia, F. E. D. Schleiermachera, Alb. Ritschla, Aug. Sabatiera i njihovo temeljenje vjerovanja na autoritetu katolička teodiceja je odlučno odbacila. Što se pak tiče drevnih metafizičkih i drugih teističkih argumenata, na njih će se katolička znanost uvijek oslanjati budući da se oni oslanjaju na univerzalnu ontološku vrijednost principa kauzaliteta. Zajedno sa svojim dragim profesorom filozofije, drom Antom Kusićem, plediram za temeljnu katoličku

¹⁹ NASO PUBLIUS OVIDIUS, *Metamorphoses*, VII, 20, 21.

²⁰ Rim 7, 19—23.

²¹ Prof. dr GIUSEPPE DE NINO, *Castità ed educazione sessuale*, u *Cento problemi di coscienza*, Assisi, 1960. str. 201

²² Isti autor navodi najzaslužnije talijanske liječnike i pedagoge s tog područja, kao što su Paolo Mantegazza, L. Scrimin, Augusto Murri, Antonio Cardarelli, itd. (ib., str. 195—207).

²³ J. F. SHEEN, *The Woman*, hrvatski prijevod Marijan Milovan, *Žena*, Zagreb 1960.

tezu, postavljenu protiv svih oblika nijekanja i krivog shvaćanja Božje opstojnosti: »Mnogim argumentima sa sigurnošću dokazujemo Božju opstojnost«. ²⁴

Russell dvojako obrazlaže opravdivost vjere u besmrtnost: narod s jedne strane priželjkuje besmrtnost koja će jednom zauvijek ukloniti nepravdu sa svijeta. S druge strane, narod vjeruje u besmrtni život jer će mu omogućiti ponovni susret s dragim osobama. Bertrand pozdravlja taj drugi aspekt besmrtnosti i nadodaje da bi se on prema filozofiji odnosio s najvećom zahvalnošću kad bi mu ona mogla prirediti taj susret.

Bog i besmrtnost kao osnovne dogme kršćanske vjere za Russella uopće nemaju znanstvenog temelja. On za sebe kaže da ne može pronaći argumente ni za Božju opstojnost ni za besmrtnost. Za njega ni po čemu nije vjerojatnija opstojnost Boga od opstojnosti olimpijskih, staroegipatskih ili babilonskih bogova.

Positivistički raspoložen Russell uvjerava nas da je nadživljavanje tjelesne smrti nešto posve različito od besmrtnosti: to nadživljavanje za nj je svojevrsna postpozicija, zakašnjenje psihičke smrti. Pored toga što se svojim vjerovanjem u besmrtnost suprotstavljamo fiziologijskim argumentima, kaže Russell, vjerom u besmrtnost padamo u metafizičko praznovjerje. On pobija besmrtnost duše »evidentnim životnim činjenicama i procesima«.

U jednom svom zapaženom eseju Russell se pita da li mi doista nadživljavamo smrt. Da bismo mogli govoriti o tome produžava li naša osobnost svoj vijek i poslije stvarne smrti, moramo prethodno biti na čistu s time u kojem je smislu čovjek isti jučer i danas. Russell je jednom zauvijek raskinuo s »tričavim tlapnjama drevnih mislilaca« da postoji duša kao nematerijalni princip naše svjestitosti.

Russell je na široj osnovi razradio svoj stav prema besmrtnosti duše. Za nj je tijelo vanjsko-socijalna strana čovjeka, dok je duša posve privatna. On smatra da je upravo to izdvajanje i izdizanje duše nad tijelo individualiziralo kršćansku etiku, a čovjeka učinilo sebičnijim i zatvorenijim u sebe.

Možemo biti nesmetano otvoreni, kao što je bio otvoren i Bertrand Russell, pa kazati da se on tim svojim postavkama ponovno spotakao o znanstveni postupak, ukoliko je zanijekao empiričkodiskurzivne spoznaje i, dosljedno tome, porekao Boga i duševnu zbiljnost. Tri orla pretkršćanske filozofske misli, Sokrat, Platon i Aristotel²⁵ već su u svoje vrijeme dokazivali besmrtnost duše na temelju empiričke psihologije, a posebno na osnovi razlike između osjetilnog i razumskog znanja. Na njihovim zasadama je srednjovjekovna skolastička filozofija na čelu s

---

²⁴ Dr ANTE KUSIĆ, *Teodiceja*, III izd., Split 1968, str. 94.

²⁵ S druge strane, on je sklon mišljenju da okovi i dogme priječe prilaz velikim nekršćanskim misliocima na kršćanski filozofski Parnas (vidi B. RUSSELL, MZ, str. 165).

Augustinom²⁶ i Akvincem²⁷ podigla velebnu znanost o duši i njezinim svojstvima. Uza sve to besmrtnost duše ostala je »najteže pitanje«. Snažan materijalistički, senzistički, pozitivistički, kriticistički i drugi potresi zatreli su velebnom skolastičkom građevinom. Međutim, nakon svih tih pokušaja svodenja duševne zbiljnosti na ono što ona nije, crkveno učiteljstvo je grčevito i objeručke držalo objavljeni poklad Božje riječi koji nas uči da duh ne umire nego da se vraća Jahvi (Job 34, 14 sl.; Ps 31, 6; Prop. 12, 7). Duša, naprotiv, može umrijeti (Br 23, 10; Suci 16, 30; Ez 13, 19), može biti predana smrti (Ps 78, 50), upravo kao i suhe kosti (Ez 37, 1—14) ili tijelo (Ps 63, 2; 16, 9 sl.) Ona silazi u Podzemlje da ondje provodi osiromašeni život sjena i mrtvih, daleko od »zemlje živih«, o kojoj više ništa ne zna (Job 14, 21 sl.; Prop. 9, 5. 10), daleko i od Boga, kojega ne može hvaliti (Ps 88, 11 sl.), jer mrtvi obitavaju mjesto Tišine (Ps 94, 17; 115, 17). Ukratko, nje više nema (Job 7, 8. 21; Ps 39, 14).²⁸

Russell se dotakao i »Kristovih destruktivnih odnosa prema skladnom obiteljskom životu«. Kristov postupak prema vlastitoj majci na svadbi u Kani tipičan je primjer nepoštivanja 4. zapovijedi.

Ponajprije moramo kazati da je Bertrand dosta originalan svojim izvodom da je zatvaranje kršćanske etike rezultat onog izdvajanja i izdizanja duše nad tijelo. Međutim, i ovdje je umni Bertrand napravio svoj uobičajeni, ali ne i dopustivi skok pa se na taj način spotakao o znanstveno zasnovane postavke, rezultate i izvode metafizičke psihologije. Ovdje nije mjesto da zalazimo u problematiku kako je Bertrand Russell shvaćao psihofizički paralelizam i psihofizičku uniju. Psihosomatski procesi su neodjeljivi jedan od drugoga. Za Russella to nipošto nije materijalizam. To je samo promatranje duše kao principa organizacije.

Mi samo možemo konstatirati da se Russell usprotivio skolastičkoj postavci da »čovječje tijelo po konstrukciji svojih sastavnih dijelova traži jedan princip (tvorno načelo), koji upravlja funkcije tih sastavnih dijelova (organa) zajedničkom cilju čitavog organizma«.²⁹ S obzirom na Russellovu egzegezu Isusova držanja prema svojoj majci na svadbi u Kani Galilejskoj možemo kazati: kad je Isusova majka zatražila od svoga Sina čudo, ona je dirnula u njegovo božanstvo, na što nije imala pravo, budući da mu ona nije darovala njegovu božansku narav.³⁰ Zato je katolička egzegeza na čelu sa svetim Augustinom jednodušna u osmišljavanju Isusovih riječi »Što hoćeš ti od mene, ženo?« Zamislimo kao da je Isus kazao: nisi mi ti dala tu moć da učinim čudo jer mi nisi dala ni moju

²⁶ Russell ga naziva »pretečom protestantske teologije« (MZ, 134).

²⁷ Zanimljivo je pripomenuti da je Bog Tomc Akvinskog, po mišljenju Russella, »neka vrst bestjelesnog prvosvećenika, postavljenog nad stvoreni svijet« (MZ, str. 151).

²⁸ Navedeno prema XAVIERU LEONU DUFOURU, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb 1969, str. 234.

²⁹ Dr STJEPAN ZIMMERMANN, *Duševni život*, Zagreb 1932, str. 230.

³⁰ Mogli bismo ovdje primijetiti da u ovoj zgodi i u zgodi tajanstvenog Isusova nestanka u jeruzalemskom hramu Bog pripušta otajstveno spajanje božansko-ljudskih elemenata.

božansku narav.³¹ Augustin Merk u tim riječima konjicira palestinski način govora, koji bi u ovom slučaju imao značenje: pusti me da to uradim sam.³² Alfred Läßle u tim riječima gleda naglašavanje nejednakog položaja Isusa i njegove majke s obzirom na onu nezgodnu situaciju u Kani. One bi značile da na Mariju ne spada da se miješa u tu stvar i da su zato nepotrebne njezine riječi prošnje.³³

Russel se tuži da je kršćanstvo vrelo opće nesnošljivosti u svijetu. U tom izričaju možemo lako prepoznati furiozno raspoloženje jednog antikršćanina. Nadalje, on kaže da je Crkva toliko vike podigla zbog svih onih progona u vrijeme rimskog carstva »premda su ta progonstva tako neznatna, kratkotrajna i sasva političkog karaktera.«³⁴

Naš filozof se pokazao prilično nekritičan u odnosu prema toj problematici. On ne bi smio smetnuti s uma da je mlada Crkva u prvim trima stoljećima bila izložena svakovrsnim progonima od strane rimskog senata, careva, vojske, naroda, pa čak i rodbine vjernika. Najmanje je od svega Russell imao na pameti da su sva ta zlostavljanja i progoni na obzoru mlade Crkve bili zapravo samo ostvarenje Kristovih proročanstava. Bertrand zatim pravi ustuk kako je »moderni kršćanin zacijelo tolerantniji«, ali odmah nadodaje da to nije zasluga kršćanstva. On pozdravlja smione i liberalne mislioce koji su mnogima pomogli da se odvravaju nasrtajima takozvane pravovjernosti.

Napretkom znanja i tehnike sveopća sreća je na pomolu. Međutim, nadodaje Russell, religija je poglavita zapreka njihova iskorištavanja u tu svrhu. Ona je za nj stoglavi zmaj koji čuva vrata. Potrebno je sasjeci toga zmaja pa da čovječanstvo stupi na prag zlatnog razdoblja. U protivnom slučaju, rekao bi Russell, sve nalikuje na dijalog gluhih. Malo dalje on kaže da je veća i mudrija razumnost jedino jamstvo sretnoga svijeta. Na kraju je prikupio sve svoje snage da nam upravi poruku svoga scijentizma: »Premda nas u prvom trenutku zabrinjavaju širom otvoreni prozori znanosti, budući da smo navikli na bezbrižnu kućnu udobnost, ipak će nas na kraju osnažiti svjež zrak.«³⁵

Bertrand potom snatri o savršenom svijetu, gdje bi svako živo biće bilo predmet najpotpunije ljubavi, savršena fuzija užitka, dobrohotnosti i razumijevanja. Ali to ne znači da nema bića koja nas užasavaju svojom odvratnošću i uz koja bismo »umirali od dosade.«³⁶

³¹ Usp.: Sv. AUGUSTIN, *Commento al Vangelo di s. Giovanni*, Roma, *Citta nuova* 1965, str. 146.

³² AUGUSTIN MERK, *La figura di Maria nel nuovo Testamento*, u *Mariologia*, Roma 1951, str. 73.

³³ ALFRED LÄSSLE, *Die Botschaft der Evangelienheute*, München 1965, str. 263: »Was ist zwischen mir und dir Frau« — Jesus bringt zum Ausdruck, dass sowohl Maria wie ihn die peinliche Angelegenheit des Weinmangels nichts angeht und dass sich deshalb Maria nicht an ihn zu wenden hat. Worte der Bitte sind nach der Ansicht Jesu nicht angebracht.«

³⁴ B. RUSSELL, PNSC, str. 40.

³⁵ B. RUSSELL, ib. str. 60. Poznata je Russellova epistemološka maksima: »Cilj znanosti je da dokaže uzročne odnose u obliku deduktivnog sustava...« (B. RUSSELL, MZ, str. 229).

³⁶ B. RUSSELL, PNSC, str. 65.

Russell se silovito obara na tolike moralne devijacije braka. Svi smo glasni zagovornici bračnog morala, ali nitko nema riječ prijekora za brutalnost muža koji ništi život svoje žene čestim trudnoćama. Na ovom mjestu Bertrand se dotiče i brakorazvodnog čina, koji smatra posve u interesu djece i nedužnog supružnika, ako su do tog fatalnog loma doveli tako snažni motivi kao što su notorno pijanstvo, surovost i ludilo.

Čini mi se da se pod ove Russellove retke potkrao stanovit »pragmatički finalizizam« i »svadbeni dirigizam«. ³⁷ Nadalje, mogli bismo kazati da u Russellovu plediranju brakorazvodnog čina ili, kako ga on naziva, »fatalnog loma«, proviruju antiklerikalni elementi. Russell bi morao znati da je »brak nešto više. Brak nadilazi volju i osobne prohtjeve supružnika. On je ugovor 'ljubavi'«. ³⁸ Russell smatra da je danas potrebno progovoriti o svojevrsnoj metafizici koja počiva na raskoraku između prividnosti i stvarnosti. Ako se on susreo s Kantovom definicijom metafizike, onda se sigurno složio s njime da je metafizika tamni ocean bez obala i svjetionika. Aksiomi takve metafizike vrlo su jednostavni. Bog se povukao na svoje nebo. Želimo li na trenutak biti fantastični u svojoj maštovitosti, zamislimo ga kako se načas po užetu spušta s neba na zemlju da sudi živima i mrtvima ili bar nagradi vjeru filozofa. ³⁹

Svako uvjeravanje da svijetom ravna budna providnost, za Russella je samo vjera u svijetlu budućnost svijeta, u sreću dobrih poslije smrti. On ne da ni čuti za svijet providnosti koji može samo »zabaviti svaki naš interes«. ⁴⁰

Govoreći o svojevrsnim filozofskim eklekticima, kaže da je mnogima filozofija »prikladan način provođenja jutara i večeri«. ⁴¹ Mnogi se priklanjaju Spinozinu estetskom promatranju filozofije. Jednima je filozofija muzika, drugima poezija. Ali, nadodaje Russell, »poezija se bavi općim situacijama, dok povijest opisuje pojedinačno«. ⁴²

Naš filozof ne taji svoga protestantskog odgoja. Kaže da je za protestante krepostan onaj čovjek koji ustaje protiv okupatora i nauke koju je primio. Međutim, u katoličkom shvaćanju kreposti susrećemo element podlaganja ne samo Božjem glasu savjesti nego i autoritetu Crkve. U tom smislu bi katoličko shvaćanje kreposti bilo mnogo socijalnije nego protestantsko. Ispravan moralni život svakom katoliku je prerogativ, dok su slobodoumnom misliocu nedostupni divni vrhunci

---

³⁷ Vidi PAVAO EVDOKIMOV, *Le divorce*, u *Le mariage*, Tours 1966, str. 116: »Le finalisme pragmatique abaisse le mariage au plan animal organisé... C'est le 'dirigisme nuptiale'«.

³⁸ Usp.: *Il libro della famiglia*, Napoli 1969, str. 73

³⁹ Russell obrazlaže problematiku filozofijskog boga, naime, da se filozofski bog uvodi zato da bi se izbjegla teorijska teškoća (vidi B. RUSSELL, MZ, str. 220). Kod Anaksagore, nadalje, govori o koncepciji filozofskog boga, kojega on izjednačava s »nabom, djelatnim načelom koje je izvor svega kretanja« (MZ, str. 37).

⁴⁰ B. RUSSELL, PNSC, str. 105.

⁴¹ B. RUSSELL, ib. str. 106.

⁴² B. RUSSELL, MZ, str. 97.

kreposti. Liberalnu protestantsku misao Russell stavlja pred katoličku, budući da je prva mnogo više pridonijela razvitku kritičko-znanstvene diskusije koju liberalni katolički mislilac izbjegava.⁴³

Srednji vijek bio je mila tema Russellovih misaonih preokupacija. On se temeljito upoznao sa svim onim predrasudama koje su od srednjega vijeka napravile čudnu mješavinu dobra i zla. Tako su Gibbonu srednjovjekovni ljudi »naši primitivni preci«. Walter Scott se u svojim knjigama osvrtao na srednji vijek kao na »doba viteštva«, a renesansne snage uprle su da razbiju »monoliške strukture srednjovjekovnog društva«. ⁴⁴ Kršćanska literatura veliča ga kao doba pobožnosti, pravovjerja, jedinstva kršćanskoga svijeta i cvata skolastike. Bilo kako bilo, zaključuje Russell, u srednjem vijeku nalazimo nešto surovo, viteško i pobožno.

ANTIRELIGIOSE THESEN IN DER PHILOSOPHIE BERTRAND RUSSELLS

Zusammenfassung

Das intellektuelle Ideal des englischen Philosophen und Schriftstellers B. Russell war eine gelungene Synthese der historischen Faktizität mit der wissenschaftlichen Analyse. Dabei war er der Ueberzeugung, dass alle Religionen der Welt falsch und gefährlich seien. In seiner liberalen Denkweise bestreitet er vor allem das dogmatische System der Religionen. Kategorisch lehnt er auch den Gedanken ab, die Moral sei unzertrennlich mit der Religion verbunden.

Die Gottesbeweise schätzte R. wegen seines Szientismus gering. Christus ist für ihn nur ein ausserordentlich begabter Mensch, über dessen Historizität wir kaum etwas wissen können. R. wird manchmal zum Grossen Inquisitor, der mit jeder Aussage Christi, vor allem mit seinen Aussagen über die Hölle, scharf ins Gericht geht. Die Lehre Christi scheint ihm eine harte und unannehmbare Doktrin zu sein.

Der Kirche, besonders der katholischen, wirft er die Rückständigkeit vor, weil sie sich in ihrem Legalismus versteife und bis zum Absurd ihrem Dogmatismus folge.

---

⁴³ B. RUSSELL, PNSC, str. 113. Smiona je tvrdnja dra A. Bazala da je »protestantizam zapravo kršćanski humanizam« (dr ALBERT BAZALA, *Povijest filozofije*, sv. III, str. 213).

⁴⁴ B. RUSSELL, MZ, str. 165.

Laut R. springt der Glaube an das ewige Leben aus dem emotionalen Bereich des Menschen, in erster Linie aus der Angst vor dem Tod, hervor. Die Angst ist für R. überhaupt die Hauptwurzel der Religion; die Angst vor dem Unbekannten, Verborgenen, vor dem Misserfolg und vor dem Tod. Es ist auch der Ausgangspunkt für die Argumentation der Unsterblichkeit der Seele. Die Religion ist daher nur ein soziales Phänomen.

Als Zielscheibe seiner Angriffe gegen das Christentum nimmt R. besonders die christliche Sexualethik, die er für die charakterlichen Deformationen vieler junger Menschen verantwortlich macht.

Die Begründbarkeit des Glaubens an die Unsterblichkeit der Seele sieht R. unter zwei Aspekten: das Volk sehnt sich nach der Unsterblichkeit, wo endlich die Ungerechtigkeit beseitigt wäre, und es glaubt an das ewige Leben, um mit den geliebten Personen, die verstorben sind, wieder zusammen zu sein. Gott und die Unsterblichkeit als zwei Grunddogmen des Christentums haben für R. kein wissenschaftliches Fundament. Der Unsterblichkeitsglaube ist ein metaphysischer Aberglaube. R. leugnet auch die Existenz der Seele als des nichtmateriellen Prinzips unseres Bewusstseins.

Dem Christentum wirft er schliesslich auch die Intoleranz vor. Die Kirche habe nämlich so viel Lärm gegen die Verfolgungen zur Zeit der römischen Kaiser erhoben, die doch nur kurzweilig und in erster Linie politischen Charakters gewesen seien. Dass der moderne Christ etwas toleranter ist, kann man nicht dem Christentum als sein Verdienst anrechnen, sondern es ist vielmehr den liberalen Denkern unserer Zeit zu verdanken.

In der Religion sieht R. auch noch ein Hindernis auf dem Weg zum allgemeinen Glück, das sich im Fortschritt der Wissenschaft und der Technik verwirklichen sollte. Er träumt von einer vollkommenen Welt, in der jeder Mensch das Objekt der Liebe, der Güte und der Geborgenheit sein könnte.

Im Artikel wird auch christlicherseits gegen diese Auffassung R. s. kurz Stellung genommen.